

Hanna Lewandowska

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide de Gasperi

hanna.lewandowska@wsge.edu.pl
ORCID: *orcid.org/0000-0003-0362-8779*

DOI: doi.org/10.13166/ped/FLNV8330

ASPIRACJE EDUKACYJNO- ZAWODOWE NAUCZYCIELI W DOBIE PANDEMII COVID-19

EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL ASPIRATIONS OF TEACHERS IN THE TIME OF THE COVID-19 PANDEMIC

ABSTRACT

Distance learning triggered by the Covid-19 pandemic and the current difficulties related to the migration of refugees caused by the outbreak of the war in Ukraine force teachers to quickly adapt to new challenges. Many of them learn to use modern technologies, look for inspiration on the Internet, or even begin postgraduate studies. Therefore, it is worth checking whether the difficult time of change could become an opportunity for professional development of teachers. Much has changed in the methodology of teaching in the last few years. The qualifications and professional aspirations of teachers working in educational institutions are also different. Their efforts to meet the requirements posed to them are therefore still a topical and changing issue, and therefore require closer learning. This article emphasizes the importance of teachers' personal development in the face of new challenges. This is a report from a study conducted among educators working at three stages of education, also in special schools. The main purpose of the above research was an attempt

to answer two basic research questions: should teachers improve their teaching and educational skills in order to meet social expectations during a pandemic; and whether, in their opinion, this process has a real impact on improving the quality of school work and modifying work with students. An additional aim of the research was to find out whether the period of distance learning had an impact on the self-education process of teachers and their willingness to start it. Seventy-four teachers from the Mazowieckie voivodship participated in the research. They were conducted using the interview method due to the honest relationship with the respondent that could be obtained in this way.

STRESZCZENIE

Nauka zdalna wywołana pandemią Covid-19 oraz obecne trudności związane z migracją uchodźców spowodowaną wybuchem wojny na Ukrainie zmuszają nauczycieli do szybkiej adaptacji do nowych wyzwań. Wielu z nich uczy się korzystania z nowoczesnych technologii, szuka inspiracji w Internecie, czy nawet rozpoczyna studia podyplomowe. Warto zatem przekonać się, czy trudny czas przemian mógł stać się szansą na rozwój zawodowy nauczycieli. W ciągu ostatnich kilku lat wiele zmieniło się w metodyce nauczania. Różne są także kwalifikacje i aspiracje zawodowe nauczycieli podejmujących pracę w placówkach oświatowych. Podejmowane przez nich wysiłki by sprostać stawianym im wymaganiom są więc zagadnieniem wciąż aktualnym i zmiennym, przez co wymagają bliższego poznania.

Niniejszy artykuł ma na celu podkreślenie wagi rozwoju osobistego nauczycieli w obliczu stawianych przed nimi nowych wyzwań. Jest to raport z badań przeprowadzonych wśród pedagogów pracujących na trzech etapach edukacyjnych, również w szkołach specjalnych. Głównym celem powyższych dociekań była próba odpowiedzi na dwa podstawowe pytania badawcze: czy w celu sprostanania oczekiwaniom społecznym w okresie pandemii nauczyciele powinni doskonalić swoje umiejętności dydaktyczno – wychowawcze; oraz czy w ich opinii proces ten ma realny wpływ na poprawę jakości pracy szkoły i modyfikację pracy z uczniami. Dodatkowym celem przeprowadzonych badań było przekonanie się, czy okres nauczania zdalnego miał wpływ na proces samokształcenia nauczycieli i ich chęci do jego rozpoczynania. W badaniach udział wzięło siedemdziesięciu czterech nauczycieli z województwa mazowieckiego. Prowadzone były metodą wywiadu z uwagi na możliwość do uzyskania w ten sposób szczerą relację z respondentem.

KEYWORDS: *educational and professional aspirations, self-education, teacher training, professional development of teachers*

SŁOWA KLUCZOWE: *aspiracje zawodowe, samokształcenie, szkolenie nauczycieli, rozwój zawodowy nauczycieli*

RODZAJE I STRUKTURA ASPIRACJI EDUKACYJNO – ZAWODOWYCH NAUCZYCIELI

Pomimo wcześniejszego podejmowania badań diagnostyczno – opisowych występowania aspiracji u przedstawicieli różnych grup społecznych (dotyczących ich specyfiki oraz natężenia występowania) przez wielu badaczy (Janowski, 1977; Lewowicki, 1987; Sokołowska, 1967), dalsza analiza zjawiska wśród nauczycieli wydaje się być zasadna z uwagi na gwałtowne zmiany środowiska ich pracy. Pandemia Covid-19 i związana z nią konieczność nauczania zdalnego oraz próba wyjścia naprzeciw potrzebom uczniów z Ukrainy w obliczu ich uchodźstwa były dla wielu nauczycieli dużym wyzwaniem wymagającym poszerzenia posiadanych dotąd kompetencji. Mogło to być motywatorem do podejmowania przez nich szkoleń i zdobywania nowych kwalifikacji, a zatem i poszerzenia się nauczycielskich aspiracji zawodowych.

W „Małym słowniku psychologicznym” pojęcie aspiracji przedstawione zostało jako: *stosunek wyników przewidywanych do uzyskania: wysoki poziom aspiracji, gdy człowiek przewiduje o wiele lepsze wyniki niż uzyskuje, niski – gdy odwrotnie, realny – gdy wyniki przewidywane są zbliżone do uzyskiwanych* (Ekiel, Jaroszyński, Ostaszewska, 1965, s. 9).

W literaturze przedmiotu często zakłada się, że sformułowanie aspiracji jest wystarczającym warunkiem uruchomienia zachowania sprawczego (Czapiński, 1985; Matlin i Stang, 1979). Czy zatem chcieć znaczy móc? Z przeprowadzonych przez Irvina Levina badań wynika, że wraz ze wzrostem oczekiwań rośnie motywacja do ich spełnienia dając lepsze wyniki i większe zadowolenie z osiągniętych sukcesów (Levin, 1993). Spodziewać raczej należałoby się, że będzie odwrotnie: zbyt wysoko postawiona poprzeczka zadziała demotywująco i obniży końcowe rezultaty. Jednak badania przeprowadzone kilka lat później przez Gabriele Oettingen wśród studentów ostatnich roczników zdają się potwierdzać wcześniej uzyskane wyniki. Autorka dowiodła bowiem istnienie

połączenia między wysokimi oczekiwaniami żaków dotyczącymi ich własnej kariery, a osiągniętym przez nich później statusem zawodowym. (Oettingen, 1996). Do podobnych wniosków doszedł również Ryszard Łukaszewicz. W badaniach tego autora respondenci o wysokich osiągnięciach zawodowych odpowiadali na pytania o swoje wcześniejsze, młodzieńcze aspiracje związane z przyszłą karierą. Także i w tym przypadku okazało się, że badani stawiali sobie wysokie wymagania i wiele oczekiwali po swojej przyszłości. W doświadczeniu udział wzięła również losowo dobrana grupa kontrolna, która w przeszłości stawiała sobie znacznie niższe wymagania (Łukaszewicz, 1979).

Aspiracje są więc bez wątpienia jednym z ważnych elementów osobowości człowieka i elementów składowych jego kariery. Wyznaczają bowiem kierunek działania i przekładają się na osiągnięcia jednostki. Wiążą się jednak nie tylko z wyborem ścieżki zawodowej i rozwojem kariery, ale i aktywnością społeczną i kulturalną. J. Pieter w „Słowniku psychologicznym” określa aspiracje jako *nadzieje na powodzenie w urzeczywistnieniu określonych zamierzeń lub planów* (Pieter, 1966, s.26). Według A. Sokołowskiej aspiracje są *ogółem pragnień i dążeń dotyczących osobistej przyszłości jednostki* (Sokołowska, 1967, s. 14), natomiast Zbigniew Skorny w „Encyklopedii Pedagogicznej” przedstawił je jako *życzenia, pragnienia, zamierzenia dotyczące wyników własnego działania oraz osiągniętych w przyszłości stanów związanych z wykonaniem określonego zadania lub osiągnięciem jakiegoś celu* (Skorny, 1993, s. 30). Natomiast J.D. Frank definiuje poziom aspiracji jako *poziom wykonywania czynności, który pragnie osiągnąć osobnik znajdujący poprzednio poziom wykonywania czynności* (Skorny, 1970, s. 114). D. Krech i R. S. Crutchfield opisali poziom aspiracji jako *poziom wykonania przyjmowany przez daną osobę w określonej formie aktywności ukierunkowanej na cel* (Skorny, 1970, s. 115).

Choć w pedagogicznej literaturze naukowej brak jednej, spójnej definicji aspiracji, właściwa wydaje się analiza Wiesława Sikorskiego, który uważa, że *podejście do tego problemu przez pedagogów winno uwzględniać zarówno aspekty psychologiczne, jak i socjologiczne w celu planowania i sterowania aspiracjami społecznie użytecznymi* (Sikorski, 2005, s. 9). Przytoczone powyżej definicje psychologiczne skupiają się przede wszystkim na efekcie oddziaływania aspiracji jakim jest spodziewany poziom wykonania określonej czynności. Tymczasem w socjologicznym ujęciu Andrzeja Janowskiego aspiracje

to w miarę trwale i względnie silne życzenia jednostki dotyczące właściwości lub stanów, jakimi ma się charakteryzować jej życie w przyszłości, oraz obiektów, jakie w tym życiu będzie chciała uzyskać (Janowski, 1977, s. 32). Łączą się więc również z materialnym stanem posiadania, czego nie można powiedzieć o aspiracjach edukacyjno – zawodowych i samokształceniowych. Pierwsze dotyczą ukończenia określonej szkoły, osiągnięcia danego poziomu wykształcenia i kompetencji.

Zbigniew Skorny w Encyklopedii Pedagogicznej jako kryterium podziału aspiracji przyjął treść, jaką wyznacza jej cel lub wartość i wydzielił poniższe kategorie:

- edukacyjne,
- zawodowe,
- samokształceniowe,
- społeczne,
- osobiste,
- rodzinne,
- rekreacyjne,
- ekonomiczne (Skorny, 1993, s. 31)

UWARUNKOWANIA ASPIRACJI EDUKACYJNO – ZAWODOWYCH NAUCZYCIELI

Dążenia edukacyjne są ściśle związane z zawodowymi, ponieważ dotyczą wykonywania kroków, których zwieńczeniem jest wykonywanie w przyszłości upragnionego zawodu. Aspiracje samokształceniowe natomiast mogą, choć nie muszą się z nimi łączyć. Dotyczą bowiem zamierzeń uzupełnienia już posiadanej wiedzy czy umiejętności lub uzyskania dodatkowych kwalifikacji. Według Zbigniewa Skornego pojawienie się takiego rodzaju aspiracji może wystąpić z powodu *trudności i niepowodzeń doznawanych w trakcie szkolenia lub działalności zawodowej, jak też dążenia do zapewnienia warunków dalszego rozwoju własnej osobowości* (Skorny, 1993, s. 31). Powody kreowania aspiracji i podejmowania decyzji o ich realizowaniu zależą od wielu czynników. Istotna jest w nich rola osobowości jednostki, na którą składają się samoświadomość,

plany działania, światopogląd i charakter. Plany te, według Włodzimierza Szewczuka, są *mniej lub bardziej ustalonym celem dążenia obudowanym motywami uzasadniającymi określone ukierunkowanie aktywności oraz różnego rodzaju antycypacjami myślowo – wyobrażeniowymi osiągnięcia go i w jakimś stopniu skutków*, jakie to powinno za sobą pociągnąć (Szewczuk, 2000, s. 37). Oznacza to, że aspiracje przekładają się na osobowość jednostki, a podjęcie przez nią dążenia do osiągnięcia zamierzonego celu poprzedzone jest wyobrażeniem końcowego rezultatu. Również Maria Trawińska właśnie *taki stan emocjonalny, któremu towarzyszyły wyobrażenia jakiegoś osiągnięcia zaspokajającego różne potrzeby* określa terminem aspiracji (Trawińska, 1979, s. 288).

Na potrzeby badań własnych przygotowano wywiady, w których zapytano pedagogów o przyczyny formułowania aspiracji samokształceniowych zarówno przed wybuchem pandemii Covid-19, jak i w trakcie jej trwania. Większość ankietowanych nauczycieli początkowo decydowała się na rozpoczynanie samokształcenia z powodu chęci uzupełnienia posiadanej już wiedzy lub umiejętności (19 osób) lub dla osiągnięcia awansu zawodowego (15 osób). Niewielu mniej respondentów podjęcie nauki uzależniało od jej tematyki i własnych zainteresowań (9 osób). Kilku nauczycieli zdecydowało się na ten rodzaj rozwoju osobistego w celu zdobycia zupełnie nowych wiadomości lub kwalifikacji (8 osób). Prawie taka sama ilość ankietowanych decyduje się na udział w szkoleniach czy kursach z powodu trudności i niepowodzenia w działalności zawodowej (7 osób). Bardzo nieliczna grupa zaczęła samokształcenie pod wpływem szeroko rozumianej presji społecznej (4 osoby), czyli oddziaływania motywatorów zewnętrznych: współpracowników, przełożonych, rodziców uczniów czy opinii publicznej. Dwunastu respondentów nie korzystało przed wybuchem pandemii z żadnych form samokształcenia. Powyższe dane przedstawiono na wykresie nr 1.

WYKRES 1. *Motywacja do realizowania aspiracji samokształceniowych przed wybuchem pandemii Covid-19*

Źródło: Badania własne

Powody rozwijania własnych kompetencji znacznie zmieniły się podczas trwania pandemii. Początkowy chaos związany z wprowadzeniem nauczania zdalnego w wielu szkołach zaowocował pojawieniem się szerokiej oferty szkoleń/kursów/webinarów, a nawet studiów podyplomowych. Jednak w zależności od sytuacji i okoliczności, w jakich znajduje się nauczyciel, jego potrzeby związane z aspiracjami mogą ulegać zmianie. Według Włodzimierza Szewczuka *człowiek doznając potrzebę czegoś, szuka świadomie tego, co ma ją zaspokoić, przy czym często z wyprzedzeniem wybiera jedną z wielu możliwości (...) a motyw, motywacja, to coś wyłącznie ludzkiego* (Szewczuk, 2000, s. 224).

Maria Trawińska zauważyła również, że obiektem aspiracji często są określone wartości (np. zawód, majątek). W tej sytuacji motywem do działania byłaby chęć posiadania określonej wartości, również niematerialnej, jaką są wiedza i umiejętności (Trawińska, 1979). Andrzej Janowski zaproponował, by mianem aspiracji określać *w miarę trwałe i silne życzenia jednostki związane z właściwościami lub stanami, jakim ma się charakteryzować przyszłe życie jednostki* (Janowski, 1977, s. 32). Samokształcenie jest więc ważnym elementem

składowym aspiracji zawodowych, ponieważ wpływa na przyszłe życie nauczyciela pozwalając na realizowanie kolejnych etapów awansu i zdobywanie cennego doświadczenia zawodowego. Według Bronisława Gołębiowskiego aspiracje są nie tylko *dominującymi potrzebami człowieka, ale i jego dążeniami i zainteresowaniami* (Gołębiowski, 1977, s. 85). Dlatego być może poszerzanie zainteresowań było na trzecim miejscu wśród motywatorów do samokształcenia przed wybuchem pandemii Covid-19. W okresie jej trwania dostęp do samokształcenia został ułatwiony poprzez przekaz wirtualny, dzięki czemu wielu nauczycieli dotąd nie korzystających z takich form samodoskonalenia mogło się na nie zdecydować. Okres pandemii, choć bez wątplenia trudny i związany w wieloma trudnościami i nowymi wyzwaniami, mógł okazać się szansą na poszerzanie kompetencji zawodowych, a co za tym idzie, rozbudowania aspiracji związanych z dalszą karierą.

W badaniach przeprowadzonych przez autorkę pytano nauczycieli o ich motywację do podejmowania samokształcenia również po wybuchu pandemii w celu dokonania porównania z wcześniejszymi wynikami. Okazało się, że powody podejmowania samokształcenia były już inne. Wśród badanych siedemdziesięciu czterech nauczycieli już jedynie czterech nie korzystało w czasie trwania pandemii Covid-19 z żadnych form doskonalenia zawodowego. Największa grupa respondentów odpowiedziała, że główną przyczyną podejmowania przez nich samokształcenia jest potrzeba zdobycia nowej wiedzy, nie zaś, jak było to wcześniej, uzupełnienie już posiadanej. Takiej odpowiedzi udzieliło aż dwadzieścia siedem osób. Na drugim miejscu znalazły się trudności i niepowodzenia odnoszone przez nauczycieli w ich działalności zawodowej (18 osób). Przed pandemią tym powodem kierowało się znacznie mniej ankietowanych, bo siedem osób. Dowodzi to pojawienia się wraz z nią nowych trudności i związanych z nimi niepowodzeń zawodowych. Zwiększyło się również odczucie presji społecznej (w tym oczekiwań rodziców uczniów i przełożonych wobec nauczycieli). Z powodu tego rodzaju zewnętrznych nacisków kształcenie rozpoczęło dwunastu respondentów (przez okresem pandemii tylko cztery osoby ulegało tego rodzaju motywacji). Znacząco spadło wybieranie kursów lub szkoleń pod kątem własnych zainteresowań. Poprzednio była to jedna z głównych przyczyn podejmowania samokształcenia, takiej odpowiedzi udzieliło wówczas dziewięć osób, a w drugim wywiadzie

już tylko dwie. Oznaczać to może podejmowanie edukacji w zakresie umiejętności koniecznych, choć nie uznawanych za wysoce interesujące. Duża zmiana zaszła również w kwestii awansu zawodowego jako motywatora do podejmowania kształcenia przez nauczycieli. Z piętnastu respondentów, którzy wybrali taką odpowiedź w pierwszym badaniu, w drugim zostało już tylko trzech. Nie koniecznie oznacza to jednak, że nauczyciele przestali zabiegać o awans zawodowy, być może nie jest on już po prostu główną przyczyną realizowania aspiracji edukacyjnych. Powyższe dane przedstawiono na wykresie nr 2.

WYKRES 2. *Motywacja do realizowania aspiracji samokształceniowych po wybuchu pandemii Covid-19*

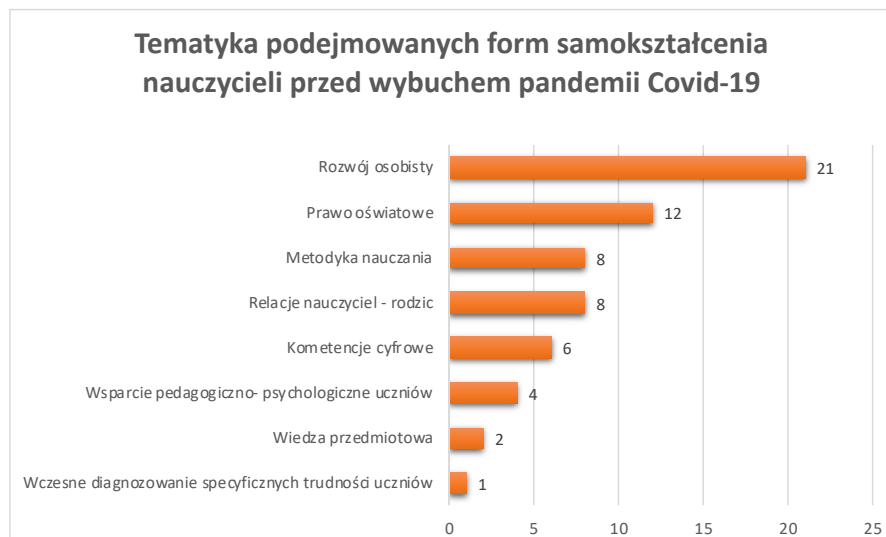
Źródło: Badania własne

PANDEMIA COVID-19 JAKO CZYNNIK WZBUDZAJĄCY ASPIRACJE EDUKACYJNO – ZAWODOWE NAUCZYCIELI

Sześćdziesięcioro dwoje respondentów, którzy w pierwszym badaniu (przed wybuchem pandemii) odpowiedzieli, że korzystają z różnego rodzaju szkoleń, kursów, webinarów lub studiów podyplomowych zostało również zapytanych o ich tematykę. Okazało się, że większość ankietowanych wybierała formy kształcenia wspierające ich rozwój osobisty. Takiej odpowiedzi udzieliło aż dwadzieścia jeden osób. Może to oznaczać, że realizowanie aspiracji dotyczących rozwoju osobistego jest dla nauczycieli czynnikiem salutogennym, według teorii Aarona Antonovsky'ego umożliwiającym utrzymanie niezbędnej równowagi, a co za tym idzie: pozostania zdrowym. Dobrostan w miejscu pracy nauczycieli i czynniki na niego wpływające jest złożonym zjawiskiem wymagającym szerszego opracowania.

Na drugim miejscu pod względem częstotliwości wyboru przed pandemią znalazła się tematyka związana z prawem oświatowym (12 osób). Być może ma to związek z zapowiadanymi zmianami ustawy Karta Nauczyciela, jednak ta teza wymagałaby dokładnej weryfikacji w toku dalszych badań. Kolejną tematyką podejmowanych szkoleń była metodyka nauczania. Takiej odpowiedzi najczęściej udzielali respondenci, którzy przed wybuchem pandemii deklarowali również, że poszerzanie posiadanych umiejętności jest dla nich główną motywacją samoszkolenia (8 osób). Tyleż samo z badanych nauczycieli odpowiedziało, że wybierali kursy związane z relacjami na linii nauczyciel – rodzic. Na kolejnych miejscach znalazły się kompetencje cyfrowe (6 osób), wsparcie psychologiczno – pedagogiczne uczniów (4 osoby), wiedza przedmiotowa (2 osoby) i wczesne diagnozowanie specyficznych trudności uczniów (takiej odpowiedzi udzieliła jedna osoba). Powyższe wyniki zaprezentowano na wykresie nr 3.

WYKRES 3. *Tematyka podejmowanych form samokształcenia nauczycieli przed wybuchem pandemii Covid-19*

Źródło: Badania własne

Z siedemdziesięciorga respondentów deklarujących udział w szkoleniach, kursach, webinarach lub studiach podyplomowych w trakcie trwania pandemii Covid-19, zgodnie z postawioną hipotezą, większość zdecydowała się na kształcenie dotyczące kompetencji cyfrowych związanych z nauczaniem zdalnym. Badani opowiadali, że w początkowym okresie nauczania zdalnego czuli się rzućeni na głęboką wodę. Brakowało szkoleń związanych z obsługą programów komputerowych, komunikatorów, aplikacji i platform edukacyjnych. Wielu respondentów skarżyło się również na brak wsparcia ze strony placówki i przyjęcia jednolitego, spójnego systemu pracy. Będąc w tej sytuacji ankietowani nauczyciele z pewnością częściej poszukiwali szkoleń umożliwiających im dalsze pełnienie obowiązków z jak najwyższą starannością. Innymi trudnościami wskazywanymi przez respondentów były braki odpowiedniego sprzętu komputerowego (od komputerów, po mikrofony, czy kamery internetowe). Tematykę szkoleń wybieraną przez nauczycieli po wybuchu pandemii Covid-19 przedstawiono na wykresie nr 4.

WYKRES 4. *Tematyka podejmowanych form samokształcenia nauczycieli w trakcie trwania pandemii Covid-19*

Źródło: Badania własne

PODSUMOWANIE

Zawód nauczyciela jest specyficzną profesją ukierunkowaną na pracę z ludźmi. Kontakt z nimi stanowi zatem podstawowy jej podstawowy element. Ograniczenie się do prowadzenia zajęć zdalnie wymuszone przez pandemię Covid-19 musiało więc wywołać daleko idące zmiany. Dotyczyły one nie tylko dydaktyki, ale i samych nauczycieli, wpłynęły bowiem na ich aspiracje zawodowe. Zmiany te widać najwyraźniej na przykładzie ważnej części aspiracji zawodowych, a mianowicie aspiracjach edukacyjnych i samokształceniowych nauczycieli. Na przestrzeni zaledwie kilku miesięcy zmieniły się rodzaje kursów i szkoleń przez nich podejmowanych. Przed wybuchem pandemii stawiali oni na rozwój osobisty i znajomość zapisów prawa oświatowego; dokształcali się również w zakresie metodyki nauczania swoich przedmiotów. Poszukiwali zatem rozwiązań pozwalających urozmaicać prowadzone zajęcia i wzbogacać je własną osobowością.

Okres nauczania zdalnego pokazał, że znacznie większa liczba nauczycieli zaczęła realizować kursy czy szkolenia. Badania wykazały zatem, że dokształcanie i doskonalenie zawodowe było dla nich próbą dostosowania się do aktualnych wyzwań edukacyjnych. Diametralnie odmieniła się bowiem tematyka wybieranych zajęć. Najczęściej wybierane były te, które dotyczyły rozwijania szeroko rozumianych kompetencji cyfrowych. To pokazało, że nauczyciele nie czują się w tej dziedzinie wystarczająco kompetentni, by sprostać obecnym oczekiwaniom. Być może jest to również wskazówka do tego, na jakie umiejętności powinno się kłaść większy nacisk podczas studiów pedagogicznych, ponieważ rozwijanie kompetencji cyfrowych jako jednych z kluczowych umiejętności nauczyciela jest odpowiedzią na zmieniające się realia.

Ważnym, choć nieoczekiwanym, wnioskiem z przeprowadzonymi badaniami, było określenie, że kolejnym rodzajem wybieranych przez respondentów szkoleń były te, które dotyczyły relacji z rodzicami uczniów. Może to wynikać z zupełnie innej, niż dotychczas sytuacji dydaktycznej. Wielu rodziców miało podczas nauczania zdalnego pierwszy raz możliwość uczestniczenia w lekcjach ze swoim dzieckiem. Czas pokaże, w jaki sposób wpłynie to na społeczną ocenę pracy i kompetencji nauczycieli.

Pedagodzy podczas pandemii Covid-19 wybierali również kursy dotyczące wsparcia pedagogiczno – psychologicznego uczniów. Jest to wskazówka, że i na tę sferę pracy w placówce edukacyjnej miał wpływ okres nauczania zdalnego. Wielu uczniów mierzy się bowiem obecnie z trudnościami, z jakimi nie mieli dotychczas do czynienia. Szkoła będzie musiała wyjść naprzeciw tym potrzebom i po zakresie szkoleń nauczycieli widać, że proces ten już się rozpoczął.

Nauczyciele biorący udział w badaniu szybko zaadaptowali się do nowych warunków pracy. Może więc należałoby traktować okres pandemiczny również jako szansę na rozwój? Paradoksalnie bowiem przeprowadzone badania wykazały, że nauczyciele są grupą zawodową chętnie podejmującą nowe wyzwania. Mimo licznych trudności, wielkich zmian i nie mniejszych oczekiwań społecznych starają się im sprostać. Należałoby jednak w przyszłości zbadać, czy wspomniane wyżej oczekiwania wobec pedagogów są tożsame z potrzebami ich uczniów.

REFERENCES

- Czapiński Janusz (1985) *Wartościowanie – zjawisko inklinacji pozytywnej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa;
- Ekiel J., Jaroszyński J., Ostaszewska J., (1965) *Mały słownik psychologiczny*, PWN, Warszawa;
- Flader M., (2012) *Wychowanie rodzinne i szkolne jako czynnik wzbudzający aspiracje edukacyjno – zawodowe*, Innowacje psychologiczne Numer 1(1/2012), Innovatio Press, Lublin;
- Gołębiowski B., (1977) *Dynamika aspiracji*, PWN, Warszawa;
- Janowski A., (1977) *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, PWN, Warszawa;
- Kretschmann R. (2003): *Stres w zawodzie nauczyciela*. Tłum. J. Mink. Gdańsk, GWP
- Levin I. P., Wasserman E. A., Kao S. F., (1993) Multiple methods for examining biased information use in contingency judgments. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 55, 228-250
- Lewowicki T., (1987) *Aspiracje dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa;
- Łoś M., (1972) *Aspiracje a środowisko*, PWN, Warszawa;
- Łukaszewicz R. (1979) *Wyznaczniki kształtowania sukcesów zawodowych*, Ossolineum, Wrocław;
- Matlin M., Stang D. J., (1979) *The Polyanna principle: Selectivity in language, memory and thought*, MA: Shenkman Publishing Company, Cambridge;
- Pieter J., (1966), *Słownik psychologiczny*, Ossolineum, Warszawa;
- Průcha J. (2006): *Pedeutologia*. W: B. Śliwerski (red.): *Pedagogika. T. 2: Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*. Gdańsk, GWP
- Sokołowska A., (1967), *Stosunek młodzieży do jej perspektyw życiowych*, PWN, Warszawa;
- Sikorski W., (2005) *Aspiracje. Studium psychologiczne i socjopedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza PWSZ, Nysa;
- Skorny Z., (1993), *Aspiracje*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna*, Red. W. Pomykało, Fundacja Innowacja, Warszawa;
- Skorny Z., (1970) *Poziom aspiracji i jego determinanty*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 20, Olsztyn;
- Szewczuk W., (2000) *Podstawy psychologii. Podręcznik akademicki*, WSSE, Fundacja Innowacja, Warszawa;
- Ścisłowicz M., 1994, *Aspiracje edukacyjne rodziców a osiągnięcia szkolne ich dzieci*, Wyd. WSP, Kielce;
- Trawińska M., (1979) *Aspiracje i życzenia zawodowe młodzieży szkół średnich*, [w:] *Młodzież epoki przemian*, pod red. R. Dyoniziaka, PWN, Warszawa;
- Zahorska M., Walczak D. (2009): *O osobliwości duszy nauczycielskiej*. W: A. Nowak, K. Winkowska-Nowak, L. Rucielska (red.): *Szkoła w dobie Internetu*. Warszawa, Wyd. Nauk. PWN.